

Ніна Весельська

аспірант Житомирського державного
університету імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ОЛЕКСАНДРА ЯБЛОНОВСЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ ПРАЦІ «AKADEMIA KIJOWSKO- MOHYLAŃSKA»)

Сучасні умови розвитку української держави спонукають звернутись до дослідження актуальних проблем історіографії – зокрема дослідження явищ української культури. Оцінка вітчизняної історії зарубіжними істориками є не менш важлива для розуміння особливостей історичного процесу ніж дослідження історичних джерел та ін. У другій половині XIX ст. в польській історіографії виникає новий напрямок історичних досліджень.

Серед значної частини польських авторів у 20 – 40-х рр. XIX ст. сформувалася прогресивна за своїми поглядами «українська школа», представники якої працювали до початку XX ст. Її представники (С.Гощинський, М.Гославський, Т.Падура, В.Залеський, Ю.Коженювський, Ю.Словацький, з пізніших науковців до них належав О. Яблоновський та ін.) почасти критично ставилися до польського панування в Україні, визнавали право на існування українського народу, вивчали його мову і культуру, шукали шляхів примирення між українцями і поляками. Водночас вони не мислили Правобережну Україну без Польщі. Уперше термін «українська школа» ввів у польську історіографію Олександр Тишинський [9, с. 49].

О. Яблоновський, як один із представників цієї школи теж звертався до вивчення історії українських земель, а зокрема культурного спадку українського народу та історії Києво-Могилянської академії.

Однією із цінних праць польських істориків, присвячених розвитку української культури та освіти, а саме існуванні Києво-Могилянської академії є праця «Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej» Олександра Валер'яна

Яблоновського. Історик студіював славістику в Київському університеті. Більше того, написав чимало книжок та статей, присвячених історії українських земель. Праця «Akademia Kijowsko-Mohylańska» була приурочена 500-річчю існування Ягеллонського університету [8, с. 25].

Праця Яблоновського була першою і довгий час єдиною польською монографією, присвяченою історії Києво-Могилянської академії. Праця видана як п'ятий том серії «*Fontes et commentaciones historiam scholarum superiorum in Polonia illustrantes*». У переднім слові автор мотивує видання своєї праці тим, що на його погляд поляки мають право в історіографії вважати Києво-Могилянську академію за просвітницьку латино-польську інституцію, бо вона входила в число перших колегій в Польщі і не відрізнялась від них напрямом діяльності та характером [2, с.16-17].

Історик висловив оригінальний погляд на розвиток української культури в XVI — XVII ст. в цілому та на історію Києво-Могилянської академії зокрема. На його думку, заснована за зразком кращих у тогочасному західно-європейському світі єзуїтських колегіумів, колектив викладачів і студентів Києво-Могилянського колегіуму, дякуючи використанню латинської і почасти польської мов, тісно спілкувався з західноєвропейською культурою, будучи її провідником в українське суспільство. На думку історика, Києво-Могилянська академія була посередником між Заходом і Сходом [4, с. 71].

Згідно такого концептуального підходу О. Яблоновський успіхи проникнення західної культури, яку він ототожнює з польською, сприймає за ідеал і за мірило для оцінок явищ, пов'язаних з історією Київської академії. На його думку, цей процес мав кілька етапів – спочатку польська культура проникла в Русь в латинській, західноєвропейській формі. Потім Русь через союз з Польщею та Литвою була введена в сім'ю західноєвропейських народів. На думку історика, український народ в той час не був здатний самотійно, без західноєвропейського впливу поставити організаційно і

науково сформовану академію. В підтвердження цього історик вказує на домінування споляченого викладацького складу [4, с. 71].

У своїй праці О. Яблоновський дає оцінку діяльності найвидатніших організаторів і викладачів академії. З особливою симпатією й образністю він змальовує життєпис Петра Могили, який імponує йому саме тим, що спрямував розвиток освіти в Україні в бік західної культури. Автор описує Петра Могилу ревним ортодоксалом і відкритим ворогом Москви, захисником прав руського народу і противником козацтва. На думку автора, П. Могила є щирим сином Речі Посполитої, справжньою дитиною польської культури [1].

На думку історика, Києво-Могилянська академія реалізувала «вихід західноєвропейської культури за її природні межі», що її «довговічність і слава» були гарантовані закладеною в ній П. Могилою «паростю західної культури» [1, с. 259].

На думку історика, латино-польський (історик має на увазі латино-польськомовний) характер Академії робив її подібною до інших колегіумів Речі, що були створені на зразок західноєвропейських вищих навчальних закладів. Саме завдяки діяльності Академії українському народу не вдалось прищепити так звану ненависть до всього іноземного, яка так підтримувалась Москвою. На думку О. Яблоновського – західне означає польське [5, с. 69)].

Києво-Могилянська академія виступає у історика посередницею між західною і східною культурою. Сама ж по собі, вважає дослідник, колегія не мала нічого самостійного й оригінального, тому й трапилось її поступове знецінення як науково-освітнього закладу і перетворення в духовну академію, яка за своїм значенням не мала нічого спільного із своєю попередницею [3, с. 108].

Першим київським рецензентом цієї монографії став Федір Титов, що підписав свою статтю «Урок с Запада». Паралельно з ним цю працю О. Яблоновського рецензував відомий тоді історик духовної освіти в Росії Костянтин Харлампович в «Киевской старине» [7]. Обоє істориків виступили

опонентами О. Яблоновського з таких питань як культурна самобутність Академії, її культурна самодостатність та етнокультурна визначеність. Багато з українських істориків зазначали, що О. Яблоновський пише не історію українських земель, хоча предметом фахових зацікавлень польського історика були Поділля, Волинь і Київська Україна XV—XVII ст.), а історію польськості на українських землях [6, с. 137].

Як уже зазначалось, погляд О. Яблоновського на історію Києво-Могилянської академії зустрів досить емоційну критику з боку дослідників проблеми Ф. І. Титова і К. В. Харламповича. Вони вбачали в дефініціях автора монографії потяг до «польського звеличення» і пріоритет політики над наукою. Більш зважену й науково об'єктивнішу оцінку узагальненням О. Яблоновського на роль і значення Києво-Могилянської академії простежуємо в працях таких авторитетів в українській історіографії, як М. С. Грушевський і М. П. Василенко. Останній, зокрема, зазначає, що «основи шкільної системи, ряд предметів, які викладались в колегії, їх зміст близько стояли до західноєвропейських і польських зразків. Неможливо не визнати вірним основних положень О. Яблоновського про відсутність оригінальності і самобутності Києво-Могилянської академії як штучно-освітнього закладу [7].

Прагнення О. Яблоновського розглядати розвиток української культури в контексті порівняльного аналізу з досягненнями західноєвропейської цивілізації заслуговує пильної уваги. Звичайно, Київська академія не стояла осторонь загальноєвропейського культурного розвитку і зазнала його впливу. Однак ні вивчення латинської та польської мов, ні наявність поляків у середовищі викладачів академії, ще не дає підстав для твердження стосовно латино-польського характеру навчального закладу. Досить вказати на виявлені сучасними дослідниками елементи організаційної структури, що відрізняються від європейських зразків, широке використання української мови з сфері спілкування. Важко також, відштовхуючись від тези О. Яблоновського, дати правильне тлумачення тій опозиційній ролі, яку

виконувала академія щодо польсько-католицького елементу навіть у ранній історії її існування [4, с. 72].

В продовження варто зазначити, що більшість українських істориків доволі негативно оцінюють працю О. Яблоновського «Akademia Kijowsko-Mohylańska». Хоча автор визнавав високий рівень розвитку «руської культури» у XVI – XVII ст., та все ж переоцінював вплив польської культури. Український рецензент, підкреслюючи науковий характер цієї праці, зазначав, що польський дослідник безпідставно ототожнює польську культуру із західним цивілізаційним розвитком, в той час як між ними була значна відмінність [2, с. 16-17]. О. Яблоновський, як і більшість польських істориків, акцентуючи увагу на державних інституціях, не зазначав про зворотній вплив української культури на польську [3, с. 108]

О. Яблоновський досить упевнено веде мову про трансформацію західноєвропейських культурних впливів у польській культурі, проте не вважає, що такі впливи мали місце щодо української культури. Проте, Києво-Могилянську академію О. Яблоновський вважає освітнім осередком, побудованим на європейських засадах через використання латини і європейської системи викладання, Києво-Могилянська академія служила взірцем для новопосталих і на далекій півночі релігійно-наукових закладів [6, с. 138].

Отож, дослідження О. Яблоновського про значення Києво-Могилянської академії в історії українського народу є цінним з погляду історіографії, але не позбавлене суб'єктивної думки автора (інакше й бути не могло). Так як багато російських авторів, наприклад, приписували зародження навчального закладу виключно царській владі, відкидаючи заслуги викладачів та випускників академії, так само і польський історик розглядав цю навчальну установу з точки зору польської історіографії, подекуди перебільшуючи роль польського елемента у академії. Наразі, можна стверджувати, що академія була унікальним явищем в історії українського народу, оскільки саме вона відіграла вирішальну роль у

культурному та суспільному, освітньому розвитку українського народу, формування національної еліти. Праця «Akademia Kijowsko-Mohylańska» є цінною також через використання автором значної джерельної бази та праць інших істориків, які нині втрачені. Хоча багато хто з істориків стверджує, що праця О. Яблоновського є звичайною компіляцією роботи попередників, насправді автор, використовуючи матеріали інших істориків доносить до читача свої висновки та думки.

Список використаних джерел та літератури

1. Jabłonowski A. W. Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej / A. W. Jabłonowski. – Krakow: druk v L. Anczyca I Spolki. – 1899. – 318 с.
2. Записки наукового Товариства імені Шевченка / под. ред. М. С. Грушевського. – Львів: Друкарня наукового товариства імені Шевченка під зарядом К. Бернадського, 1901. – XLIV. – Книга VI. – 326 с.
3. Зашкільняк Л. Історична наука в Галиччині на початку XX ст. та україно-польські відносини/ Л. Зашкільняк// Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2013. – Випуск 49. – С. 93–113.
4. Киян О. І. Олександр Яблунівський як дослідник історії України / О. І. Киян// Український історичний журнал. – 1994. – №4. – С. 61–74.
5. Лисий І. Я. Європейськість Києво-Могилянської академії та її філософії: польська призма бачення / І. Я. Лисий// Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській Академії: Європейський контекст: научное издание / редкол. В. С. Горський (голова) [та ін.]. – К.: Академія, 2002. – С. 68–76.
6. Лисий І. Я. Проблема культурного статусу КМА в дискусії початку XX ст. / І. Я. Лисий// Наукові записки. – Т. 18. Ювілейний випуск. – 2000. – С. 137–142.
7. Харлампович К. В. Александр Яблоновский. Очерк «Истории Киево-Могилянской академии в связи с общим развитием западной цивилизации на Руси // Кневская Старина.— 1902.— Т. 78.— С. 36—69.

8. Хинчевська-Геннель Т. Києво-Могилянська академія в польській історичній науці / Т. Хинчевська-Геннель// Наукові записки. – 2015. – Т. 176. Філологічні науки. – С. 25–31.
9. Ярмошик І. І. Томаш Падурра – співець-романтик історії України та Волині / І. І. Ярмошик// Література та культура Полісся: Збірник наукових праць / Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. – 2010. – Вип. 57: Регіональні економічні, релігійні, освітянсько-наукові та культурно-мистецькі проблеми в загальноукраїнському контексті. – С. 49–57.